

Відгуки отримано 14.12.2021 р.
Голова спеціалізованої вченої
ради ДФ 64.051.054

Віктор Паохіх

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 64.051.054

Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків

ВІДГУК

опонента, завідувача кафедри психології та соціальної роботи, доктора
психологічних наук, професора Паламарчук Ольги Миколаївни на
дисертаційну роботу

Баєвої Каріни Олегівни

«Особистісні чинники екологічно значущої поведінки», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та
поведінкові науки за спеціальністю 053 – Психологія

Актуальність дисертаційного дослідження Баєвої Каріни Олегівни не викликає сумніву, оскільки глобальні екологічні зміни, що виникли та стрімко загострюються, помітно впливають на життя й здоров'я не тільки нинішніх, а й майбутніх поколінь. Ефективним засобом пошуку можливостей збереження навколишнього середовища й забезпечення належних умов існування і розвитку людства є активація проєкологічної поведінки сучасної людини. Предметом численних психологічних досліджень закономірно стають екологічні світоглядні установки, особистісні екологічні норми, копінг-стратегії щодо глобальних екологічних проблем. І в цьому аспекті дисертаційне дослідження К. О.Баєвої спрямоване на розкриття особливостей впливу екологічної позиції на суб'єктивні переконання щодо контролю в екологічній сфері, особисті екологічні норми, емоційні відгуки на порушення проєкологічних норм та екологічно значущу поведінку; суб'єктивний зв'язок з природою та екологічно значущу поведінку; копінг-стратегії як способи подолання екологічних загроз. На основі аналізу різноманітних наукових

джерел авторкою побудовано теоретичну модель регуляції екологічно значущої поведінки.

Цінність даного дослідження полягає й у тому, що в ньому дістали подальшого розвитку уявлення про ключову роль екологічної позиції в регуляції екологічно значущої поведінки; знання щодо ролі суб'єктивного зв'язку з природою як умови реалізації посилюючого впливу біосферної позиції на проекологічну поведінку; впливи загальної і екологічної самоефективності на екологічно значущу поведінку; регуляторні впливи проекологічних і просоціальних норм на екологічно значущу поведінку; роль суб'єктивного зв'язку з природою та переконань щодо контролю у виборі копінг-стратегій у відповідь на екологічні загрози.

Загалом дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на кожному етапі її виконання – від обґрунтування наукового апарату дослідження (визначення актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази і методів) до викладу розділів дисертації та її висновків. Використані методичні прийоми і психодіагностичний інструментарій, отримали належне теоретичне й емпіричне обґрунтування, відповідають предмету, меті й завданням дослідження, що значно підвищує їх валідизаційну цінність.

Завдяки цьому дисертантка отримала низку результатів, що суттєво поглиблюють уявлення про особистісні чинники екологічно значущої поведінки.

У першому розділі **«Теоретичний аналіз особистісних чинників екологічно значущої поведінки»** розглянуто екологічно значущу поведінку, як причину порушення природного балансу в планетарному масштабі; поведінку, що викликає екологічні зміни; реакцію на екологічні зміни. Обґрунтовано поділ екологічно значущої поведінки за критерієм наслідків здійсненої поведінки на екоруйнівну і екозберігаючу. Констатовано, що екологічно значуща поведінка є складним феноменом, який обумовлений впливом низки соціальних і особистісних чинників, які важливо враховувати при просуванні проекологічної поведінки. Запропоновано модель впливу

екологічної позиції на екологічно значущу поведінку, що є опосередкованим через такі компоненти та прояви екологічного світогляду, як суб'єктивний зв'язок з природою, екологічні норми особистості, емоційні відгуки, сприйнятий контроль, екологічні копінг-стратегії. Розкрито вплив екологічної позиції на суб'єктивні переконання щодо контролю й екологічні норми як чинники екологічно значущої поведінки. Визначено екологічну позицію та суб'єктивний зв'язок з природою як важливі чинники екологічно значущої поведінки. Встановлено роль екологічної позиції в емоційному реагуванні на екологічну дійсність в контексті екологічно значущої поведінки. Наголошено на місці екологічної позиції в процесі вибору способів подолання екологічних загроз як чинників екологічно значущої поведінки.

У другому розділі **«Організація і методи емпіричного дослідження»** розкрито основні етапи та методичну процедуру емпіричного дослідження, обґрунтовано доцільність використання обраних психодіагностичних методик. Відповідно до завдань дослідження описано відібрані методи математичної статистики, які дозволили всебічно вивчити отримані дані. Надано загальну характеристику вибірки, яка складає 538 осіб віком 16 до 65 років й охоплює студентів різних напрямів професійної підготовки, дорослих осіб різного віку, представників соціальних груп, релевантних досліджуваним проблемам.

У третьому розділі **«Емпіричне дослідження особистісних чинників екологічно значущої поведінки»** виявлено, що екологічна позиція впливає на проекологічну поведінку через сприйнятий контроль в екологічній сфері, що відображається в екологічній самоефективності та екологічній інтернальності. Встановлено, що «біосферна» екологічна позиція спонукає особистість виправити поведінку в ситуаціях порушення проекологічних норм опосередковано через посилення переживання провини. Доведено, що екологічна позиція впливає на проекологічну поведінку опосередковано через суб'єктивний зв'язок з природою. При цьому екологічна позиція посилює когнітивний та емоційний зв'язок з природою, але на проекологічну

поведінку когнітивний зв'язок з природою впливає через посилення духовної зв'язаності з природним оточенням. Встановлено, що екологічна позиція прямо впливає на екологічні копінги та проекологічну поведінку.

У четвертому розділі **«Типи екологічного світогляду як підстава для розробки особистісно-орієнтованих соціально-екологічних інтервенцій»** виявлено три типи екологічного світогляду в залежності від екологічної позиції суб'єкта: «Фінансово-орієнтований оптиміст» – з домінуванням грошових сенсів в екологічній позиції; «Турботливий еко-активіст» – з домінуванням біосферних сенсів в екологічній позиції; «Еко-несвідомий критик» – з амбівалентною екологічною позицією. Розроблено тренінг для активації й посилення готовності до проекологічних дій, який враховує особливості різних типів екологічного світогляду та механізми впливу особистісних чинників на екологічно значущу поведінку. Запропоновано загальні рекомендації для розробки особистісно-орієнтованих соціально-екологічних інтервенцій з просування проекологічної поведінки людей з різним типом екологічного світогляду.

Загалом, слід відмітити логічність та послідовність дисертаційної роботи. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, належним чином обґрунтовані, чітко продумана послідовність викладення матеріалу. Джерельна база, опрацьована дисертанткою, відзначається широтою та глибоким аналізом. Застосування адекватних методів статистичної обробки отриманих емпіричних даних сприяє досягненню мети дослідження.

Результати дисертаційного дослідження мають достатньо широку апробацію - на п'ятнадцяти міжнародних науково-практичних конференціях, впроваджені в педагогічний процес підготовки психологів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах навчальної дисципліни «Екологічна психологія» та викладені в 25 наукових працях, 6 із яких у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 - у зарубіжному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу.

Таким чином, якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми, застосування адекватних методів дослідження та обробки даних, репрезентативна вибірка, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність, а також належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота оформлена відповідно до чинних нормативних вимог.

Разом з тим, до дисертаційної роботи слід висловити певні побажання та зауваження:

1. На наш погляд, в дисертаційному дослідженні досить детально розкрито вплив екологічної позиції на суб'єктивні переконання щодо контролю в екологічній сфері, особисті екологічні норми, емоційні відгуки на порушення проєкологічних норм та екологічно значущу поведінку. Оскільки суб'єктивні переконання визначаються встановленою думкою індивіда, а в екологічній позиції відображається система ставлень до природи, пов'язаних з оцінкою навколишнього середовища, то правомірно поставити питання не лише про вплив екологічної позиції на суб'єктивні переконання, а й про вплив суб'єктивних переконань на екологічну позицію, тобто розглянути взаємопов'язаність зазначених конструктів.

2. Привертає увагу авторська позиція розгляду екологічно значущої поведінки як реакції на екологічні зміни, яка може включати в себе як екоруйнівні, так і екозберігаючі дії, оскільки людина може відповісти на майбутні або існуючі наразі екологічні проблеми як екоруйнівними, так і екозберігачими вчинками. Однак, теоретичний аналіз й емпіричне дослідження особистісних чинників екологічно значущої поведінки зосередженні на проєкологічній поведінці, й майже поза увагою дисертантки залишилися екоруйнівні дії.

3. Оскільки екологічно значуща поведінка є складним утворенням, що включає комплекс взаємопов'язаних сил, дій, тенденцій та мотивів,

вважаємо за доцільне звернути увагу на мотиваційний компонент в структурі екологічно значущої поведінки.

4. З нашої точки зору, рецензовану роботу можна було б підсилити апробацією програми тренінгу «Від проекологічної спрямованості до екологічних турботливих вчинків» й проведенням повторного зрізу показників, отриманих в констатувальній частині дослідження.

Зазначені зауваження принципово не знижують якості дисертаційного дослідження, мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Баєвої Каріни Олегівни.

Загальний висновок: Дисертаційна робота Баєвої Каріни Олегівни на тему «Особистісні чинники екологічно значущої поведінки» є самостійним, завершеним науковим дослідженням. Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, їх вірогідність та наукова новизна, повнота викладу дисертації в опублікованих працях підтверджують, що авторка виконала роботу на належному методологічному, науково-теоретичному, методичному та практичному рівнях. Дисертаційна робота Баєвої К. О. «Особистісні чинники екологічно значущої поведінки» відповідає галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 р. «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор Баєвої Каріни Олегівни заслуговує здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

О. М. Паламарчук